

KICHIK VA O'RTA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI SOLIQQA TORTISHNI SODDALASHTIRISH YO'LLARI

Orifov Behzod Ozodbek O'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya. Kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortish tizimini soddalashtirish iqtisodiyotni rivojlantirish, tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda soliq ma'murchiligini takomillashtirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada kichik va o'rta biznes subyektlarini soliqqa tortishning amaldagi tartibi, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etishning zamonaviy yo'llari tahlil qilingan. Shuningdek, soliq yukini optimallashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va xalqaro tajribadan samarali foydalanish orqali soliqqa tortish tizimini soddalashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Kichik va o'rta tadbirkorlik, soliqqa tortish, soddalashtirilgan soliq tizimi, soliq ma'murchiligi, soliq yuki, raqamlashtirish, soliq siyosati, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, soliq imtiyozlari, iqtisodiy rivojlanish.

Abstract. The simplification of the taxation system for small and medium-sized enterprises (SMEs) is one of the key factors in promoting entrepreneurship, ensuring sustainable economic growth, and improving tax administration. This article examines the current taxation mechanisms applied to SMEs, identifies the existing challenges, and analyzes effective approaches to simplifying the tax system. Furthermore, the study proposes practical recommendations aimed at reducing the administrative burden, optimizing the tax burden, expanding the use of digital technologies, and incorporating international best practices to enhance the efficiency and transparency of SME taxation.

Keywords: Small and medium-sized enterprises (SMEs), taxation, simplified tax system, tax administration, tax burden, digitalization, tax policy, entrepreneurship support, tax incentives, economic development.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy o'sish, bandlikni ta'minlash, innovatsiyalarni rivojlantirish hamda raqobat muhitini shakllantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) ma'lumotlariga ko'ra, a'zo davlatlarda kichik va o'rta korxonalar barcha korxonalarning qariyb **99 foizini** tashkil etadi, umumiy qo'shilgan qiymatning **50–60 foizi** hamda ish o'rinlarining qariyb **70 foizi** aynan ushbu sektor hissasiga to'g'ri keladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ham tadbirkorlikni rivojlantirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, 2020–2025 yillar davomida soliq tizimini isloh qilish, soliq ma'murchiligini raqamlashtirish, tadbirkorlik subyektlari uchun teng raqobat sharoitlarini yaratish hamda ortiqcha ma'muriy yuklarni qisqartirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Ushbu islohotlarning asosiy maqsadi tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish, iqtisodiyotning xufyona sektorini qisqartirish, soliq tushumlarini oshirish va investitsion muhitni yaxshilashdan iborat bo'ldi.

Statistika agentligi hamda xalqaro tashkilotlar ma'lumotlariga ko'ra, kichik biznesning mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni barqaror saqlanib qolmoqda. Xususan, 2021-yilda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi **54,9 foizni**, bandlikdagi ulushi esa **86 foizni** tashkil etgan. 2025-yil davomida esa kichik va o'rta biznes subyektlari mamlakat yalpi ichki mahsulotining **52,2 foizini** shakllantirgani qayd etilgan. Mazkur ko'rsatkichlar tadbirkorlik sektorining milliy iqtisodiyotdagi strategik ahamiyati tobora ortib borayotganligini ko'rsatadi.

2020–2025 yillarda amalga oshirilgan soliq islohotlari doirasida qo'shilgan qiymat solig'i, foyda solig'i va aylanmadan olinadigan soliqlarni hisoblash tartiblari soddalashtirildi, elektron hisob-fakturalar, onlayn nazorat-kassa mashinalari, elektron soliq hisobotlari hamda "E-soliq" axborot tizimi keng joriy etildi. Natijada soliq ma'murchiligida inson omili qisqarib, soliq to'lovchilarga ko'rsatilayotgan elektron xizmatlar hajmi sezilarli darajada kengaydi. Mazkur o'zgarishlar biznes yuritish xarajatlarini kamaytirish, hisobot topshirish muddatlarini qisqartirish va soliq intizomini oshirishga xizmat qilmoqda.

Biroq, kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlari faoliyatida ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, soliq hisobotlarini yuritishdagi murakkabliklar, ayrim soliqlar bo'yicha ma'muriy xarajatlarning yuqoriligi, raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasining hududlar kesimida bir xil emasligi hamda soliq qonunchiligidagi tez-tez yuz berayotgan o'zgarishlar tadbirkorlik faoliyatining samaradorligiga ta'sir ko'rsatmoqda. Jahon bankining 2025-yilgi **Country Economic Memorandum** hisobotida ham iqtisodiy o'sishni jadallashtirish uchun xususiy sektorni rivojlantirish, tartibga solish yukini kamaytirish va biznes muhitini yanada soddalashtirish zarurligi alohida ta'kidlangan.

Shuningdek, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, soliqqa tortish tizimining soddaligi tadbirkorlik faolligi, investitsiyalar oqimi va iqtisodiy raqobatbardoshlik bilan bevosita bog'liqdir. OECD ekspertlarining fikricha, soliq ma'murchiligini soddalashtirish hamda raqamli texnologiyalarni keng qo'llash kichik biznesning rivojlanishiga xizmat qiluvchi eng muhim institutsional omillardan biri hisoblanadi.

1-jadval

**O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YAIMdagi ulushi
(2020–2025 yy.)**

Yillar	YAIMdagi ulushi (%)	O'tgan yilga nisbatan o'zgarish (foiz punkt)
2020	56,7	—
2021	56,3	-0,4
2022	54,3	-2,0
2023	53,8	-0,5
2024	53,5	-0,3
2025	52,2	-1,3

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, 2020–2025-yillar davomida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi **56,7 foizdan 52,2 foizgacha**, ya'ni **4,5 foiz punktga** kamaygan. Biroq ushbu pasayish kichik biznes faoliyatining qisqarganligini anglatmaydi. Aksincha, mazkur davrda yirik investitsiya loyihalari, sanoat korxonalarining kengayishi hamda davlat ishtirokidagi yirik infratuzilma loyihalarining hajmi ortgani natijasida iqtisodiyot tarkibida yirik korxonalar ulushi tezroq o'sgan. Shu sababli kichik biznesning nisbiy ulushi biroz pasaygan bo'lsa-da, uning mutlaq ishlab chiqarish hajmi va iqtisodiyotdagi o'zni saqlanib qolgan.

2025-yilning **yanvar–iyun** yakunlariga ko'ra esa kichik biznes subyektlari mamlakat YAIMining **49,6 foizini** shakllantirgan. Bu ko'rsatkich yilning birinchi yarmi natijasi bo'lib, iqtisodiyot tarmoqlarida yirik investitsiya loyihalarining ulushi ortib borayotganini ham aks ettiradi. Shu bilan birga, kichik biznes qurilish, xizmat ko'rsatish, savdo va qishloq xo'jaligi tarmoqlarida yetakchi mavqeini saqlab qolmoqda.

Mazkur tendensiyalar kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlari uchun hisobot topshirish jarayonlarini to'liq raqamlashtirish, aylanmadan olinadigan soliqlarni hisoblash mexanizmlarini optimallashtirish hamda soliq yukini biznes hajmiga mos ravishda differensiallashtirish zarurligini ko'rsatadi. Aynan shu omillar kichik biznesning iqtisodiyotdagi ulushini barqaror saqlash va uning raqobatbardoshligini oshirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Soliq tizimining soddaligi tadbirkorlik muhitining jozibadorligini belgilovchi muhim institutsional omillardan biri hisoblanadi. Jahon bankining **Business Ready 2024** hisobotida qayd etilishicha, biznesni davlat tomonidan tartibga solishda asosiy e'tibor soliqlar sonini kamaytirishdan ko'ra, ularni hisoblash mexanizmlarini soddalashtirish, raqamlashtirish va soliq to'lovchining vaqt xarajatlarini qisqartirishga qaratilmoqda. Natijada ko'plab davlatlarda soliq ma'murchiligini avtomatlashtirish orqali tadbirkorlarning ma'muriy xarajatlari sezilarli darajada kamaymoqda.

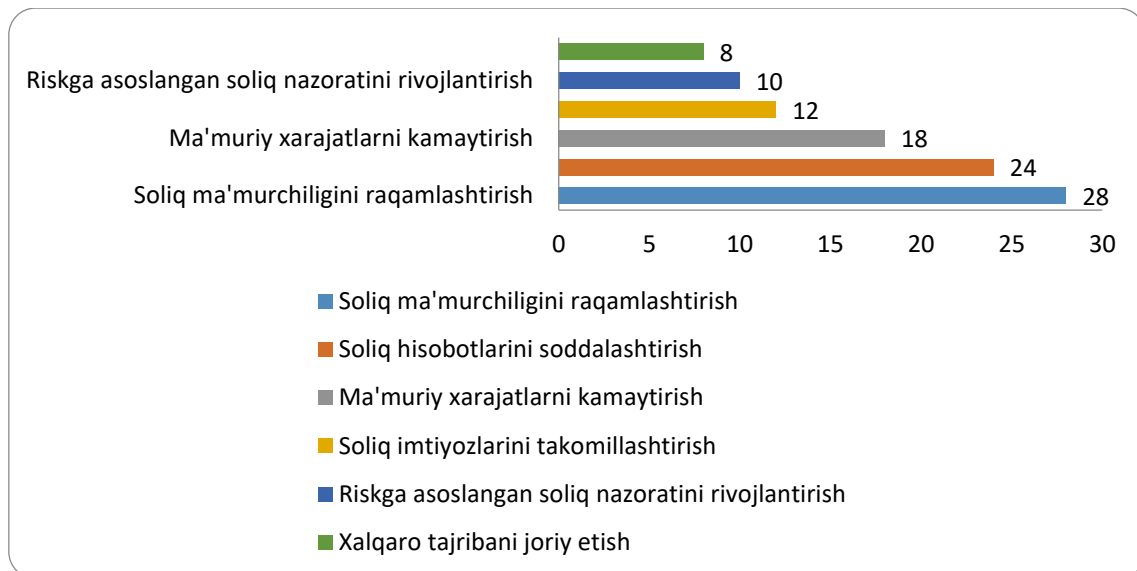
O'zbekistonda ham 2020–2025-yillarda soliq organlari faoliyatining transformatsiyasi natijasida elektron xizmatlar soni izchil kengaytirildi. Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yil holatiga soliq to'lovchilarga **100 dan ortiq interaktiv elektron xizmatlar** ko'rsatilmoqda. Elektron hisob-fakturalar, onlayn nazorat-kassa texnikalari, elektron ijara shartnomalari, elektron ishonchnomalar va mobil ilovalar orqali soliq majburiyatlarini bajarish imkoniyatlari yaratildi. Mazkur raqamli yechimlar soliq hisobotlarini tayyorlash va topshirish muddatlarini qisqartirish bilan birga, inson omili ta'sirini kamaytirishga ham xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, 2025-yil 1-yanvar holatiga respublikada faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlari soni **530 mingdan ortiqni** tashkil etdi. Ularning mutlaq ko'pchiligini mikrofirmalar hamda kichik korxonalar tashkil etadi. Mazkur holat soliq ma'murchiligi mexanizmlarini aynan kichik biznes ehtiyojlariga moslashtirish zarurligini ko'rsatadi. Chunki kichik korxonalarda murakkab soliq hisobini yuritish uchun malakali moliyaviy mutaxassislarni doimiy saqlash imkoniyati yirik korxonalarga nisbatan ancha cheklangan.

Xalqaro amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, kichik biznes uchun qo'llaniladigan soddalashtirilgan soliqqa tortish rejimlari nafaqat tadbirkorlikni rag'batlantiradi, balki soliq bazasining kengayishiga ham xizmat qiladi. Masalan, OECD davlatlarining aksariyatida yillik aylanmasi ma'lum chegaradan oshmaydigan korxonalar uchun alohida soliq rejimlari, soddalashtirilgan buxgalteriya hisobi va qisqartirilgan soliq hisobotlari joriy etilgan. Natijada soliq to'lovchilarning ixtiyoriy ravishda soliqlarni to'lash darajasi ortib, yashirin iqtisodiyot ulushi qisqargan.

O'zbekiston sharoitida ham soliq tizimini takomillashtirishning navbatdagi bosqichi faqat soliq stavkalarini o'zgartirish bilan cheklanmasligi lozim. Asosiy e'tibor soliq hisob-kitoblarini avtomatik shakllantirish, sun'iy intellekt elementlarini soliq ma'murchiligiga joriy etish, risklarni tahlil qilish asosida soliq nazoratini tashkil etish hamda kichik biznes uchun yagona raqamli platformani rivojlantirishga qaratilishi maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv tadbirkorlarning vaqt va moliyaviy xarajatlarini kamaytirish bilan bir qatorda, davlat byudjeti daromadlarining barqarorligini ham ta'minlaydi.

Shu sababli kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortishni soddalashtirish masalasi nafaqat soliq siyosatining, balki mamlakatning investitsion jozibadorligi, biznes muhitini yaxshilash va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash strategiyasining ham muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur maqolada amaldagi soliqqa tortish mexanizmlarining samaradorligi tahlil qilinib, ularni xalqaro tajriba hamda zamonaviy raqamli yechimlar asosida yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

1-rasm. Kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortishni soddalashtirishning ustuvor yo'nalishlari

1-rasm ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortishni soddalashtirishda eng ustuvor yo'nalish soliq ma'murchiligini raqamlashtirish (28 %) hisoblanadi. Keyingi o'rinlarda soliq hisobotlarini soddalashtirish (24 %) hamda ma'muriy xarajatlarni kamaytirish (18 %) turadi. Shu bilan birga, soliq imtiyozlarini takomillashtirish (12 %), riskga asoslangan soliq nazoratini rivojlantirish (10 %) va xalqaro tajribani joriy etish (8 %) ham soliqqa tortish tizimining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yo'nalishlarni izchil amalga oshirish tadbirkorlik subyektlari uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish, soliq yukini optimallashtirish hamda soliq ma'murchiligi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda soliq siyosatini takomillashtirish jarayonida tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga xavfga asoslangan (risk-based) nazorat mexanizmlarini joriy etish masalasiga alohida e'tibor qaratildi. Mazkur yondashuv halol soliq to'lovchilar uchun tekshiruvlar sonini kamaytirish, soliq organlarining resurslarini yuqori xavf guruhiga kiruvchi subyektlarga yo'naltirish hamda nazorat samaradorligini oshirish imkonini bermoqda. Natijada soliq nazoratining preventiv xususiyati kuchayib, tadbirkorlarning ma'muriy xarajatlari qisqarishi kuzatilmoqda. Ushbu mexanizm kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlari uchun yanada qulay ishbilarmonlik muhitini yaratishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi soliq tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Elektron tijorat, onlayn xizmatlar, marketplace'lar va raqamli platformalar orqali amalga oshirilayotgan operatsiyalar hajmining ortishi soliq ma'murchiligini zamonaviy axborot texnologiyalari asosida tashkil etishni talab qilmoqda. Sun'iy intellekt, Big Data va avtomatik ma'lumotlar almashinuvi kabi texnologiyalarni qo'llash soliqqa tortish jarayonining shaffofligini oshirish, soliqdan

bo'yin tovlash holatlarini kamaytirish hamda soliq bazasini kengaytirish imkonini beradi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli soliq ma'murchiligi davlat va biznes o'rtasidagi munosabatlarni soddalashtirishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligi ko'p jihatdan soliqqa tortish mexanizmlarining moslashuvchanligiga bog'liq. Soliq yukining korxona aylanmasi va rentabellik darajasiga mutanosib ravishda shakllantirilishi, yangi tashkil etilgan korxonalar uchun rag'batlantiruvchi imtiyozlarning qo'llanilishi hamda hisobot topshirish jarayonlarining soddalashtirilishi biznesni legallashtirish darajasining oshishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va innovatsion faoliyat bilan shug'ullanuvchi korxonalar uchun soddalashtirilgan soliq mexanizmlarini qo'llash iqtisodiy faollikni rag'batlantirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi.

Shunday ekan, kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortishni soddalashtirish masalasi nafaqat fiskal siyosatning alohida yo'nalishi, balki mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanish strategiyasining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim. Soliq tizimining sodda, shaffof va barqaror bo'lishi tadbirkorlarning davlat institutlariga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, investitsiya faolligini oshiradi hamda milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlash uchun zarur institutsional sharoitlarni yaratadi. Shu bois mazkur tadqiqotda kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortishni yanada soddalashtirishning ustuvor yo'nalishlari, mavjud amaliyotning kamchiliklari hamda ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratiladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortishni soddalashtirish iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, tadbirkorlik faolligini oshirish hamda davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. 2020–2025-yillar davomida O'zbekistonda soliq tizimini isloh qilish bo'yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida soliq ma'murchiligini raqamlashtirish, elektron xizmatlar ko'lamini kengaytirish va tadbirkorlik uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish borasida sezilarli natijalarga erishildi. Biroq tahlillar kichik biznesning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2020-yildagi 56,7 foizdan 2025-yilda 52,2 foizga kamayganligini ko'rsatmoqda. Mazkur holat kichik biznesning iqtisodiyotdagi mutlaq hajmi kamayganini emas, balki yirik investitsiya va sanoat loyihalari ulushining oshganligi bilan izohlanadi.

Takliflar. kichik biznes uchun soliq hisobotlarini avtomatik shakllantirish va sun'iy intellekt elementlariga asoslangan elektron soliq xizmatlarini joriy etish;

- aylanma hajmiga mos ravishda differensial soddalashtirilgan soliq rejimlarini takomillashtirish;

- soliq qonunchiligidagi tez-tez uchraydigan o'zgarishlarni qisqartirish va normativ-huquqiy bazaning barqarorligini ta'minlash;
- xavf tahliliga asoslangan (risk-based) soliq nazoratini yanada rivojlantirish orqali halol soliq to'lovchilarga ma'muriy yukni kamaytirish;
- xalqaro tajriba asosida mikro va kichik korxonalar uchun soddalashtirilgan buxgalteriya hisobi hamda yagona elektron hisobot platformasini keng joriy etish.

Mazkur takliflarning amaliyotga tatbiq etilishi soliq ma'murchiligi samaradorligini oshirish, tadbirkorlarning vaqt va moliyaviy xarajatlarini kamaytirish, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish hamda investitsion jozibadorlikni yanada oshirishga xizmat qiladi. Natijada kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarining milliy iqtisodiyotdagi o'rni mustahkamlanib, ularning barqaror rivojlanishi uchun zamonaviy va shaffof soliqqa tortish tizimi shakllanadi. Bu esa **"O'zbekiston – 2030" strategiyasi** doirasida belgilangan xususiy sektor ulushini kengaytirish, iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtirish va aholi bandligini ta'minlashga qaratilgan ustuvor vazifalarning samarali amalga oshirilishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. **O'zbekiston – 2030 strategiyasi to'g'risida**: PF–158-son Farmon, 2023-yil 11-sentabr. – Toshkent. – URL: <https://lex.uz/docs/6600413>.
2. **O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi**: O'RQ–599-son, 2019-yil 30-dekabr (2025-yil holatidagi tahriri). – Toshkent. – URL: <https://lex.uz/docs/4674902>.
3. Abuselidze G., Msakhradze M. **Features of International Taxation and Its Impact on Business Entities of Georgia** // *International Journal of Scientific and Engineering Research*. – 2021. – Vol. 12, No. 8. – P. 215–224.
4. Black E., Ho D.E., et al. **Algorithmic Fairness and Vertical Equity: Income Fairness with IRS Tax Audit Models** // *Proceedings of the ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*. – 2022. – P. 1479–1493.
5. Ferrari A., Laffitte S., Parenti M., Toubal F. **Profit Shifting and International Tax Reforms** // *CEPR Discussion Paper*. – 2022. – No. 17676. – 48 p.
6. Malikov T.S., Olimjonov O. **Soliqlar va soliqqa tortish**. – T.: IQTISOD-MOLIYA, 2022. – 456 b.
7. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. **Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning asosiy ko'rsatkichlari (2020–2025)**. – Toshkent, 2025. – URL: <https://stat.uz>.
8. O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi. **2025-yil yakunlari bo'yicha Soliq qo'mitasi faoliyati to'g'risida hisobot**. – Toshkent, 2025. – URL: <https://soliq.uz>.

9. OECD. **Financing SMEs and Entrepreneurs 2024: An OECD Scoreboard**. – Paris: OECD Publishing, 2024. – 312 p. – DOI: 10.1787/fa521246-en.
10. OECD. **SME and Entrepreneurship Outlook 2023**. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 284 p. – URL: <https://www.oecd.org/cfe/smes/>.
11. Vahobov A.V., Malikov T.S. **Moliya**. – T.: IQTISOD-MOLIYA, 2021. – 712 b.
12. World Bank. **Uzbekistan Country Economic Memorandum 2025: Towards Faster, More Inclusive and Resilient Growth**. – Washington, DC: World Bank, 2025. – 186 p. – URL: <https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan>.